

Současný stav a nový model dalšího vzdělávání učitelů

Jana Kohnová

Poměr státu k výchově a vzdělávání

V dokumentu Evropské unie o dalším vzdělávání se praví, že „další vzdělávání je nepostradatelným komunikačním prostředkem pro celonárodní vzdělávací politiku“.

Nárok vyslovený v tomto výroku lze parafrázovat jako předpoklad samozřejmosti existence takové struktury dalšího vzdělávání, která tuto komunikaci umožňuje.

Zpráva z konference konané v Praze 19. září 2001 pod názvem „Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém“ uvádí v závěrech jednání 2. sekce (Další vzdělávání učitelů a jeho institucionální struktura), že je třeba zodpovědět několik základních otázek, od nichž se podpora dalšího vzdělávání učitelů a jejich profesního rozvoje může dále odvíjet:

1. Zda náš stát přijímá odpovědnost za úroveň vzdělanosti, za vzdělávání budoucí generace.
2. Zda a nakolik MŠMT ČR řídí oblast vzdělávání.

Aktuální otázkou současné vzdělávací politiky je, zda je stát odpovědný za vzdělávání občanů, za vzdělávání budoucí generace a učitelů této generace, tedy učitelů.

Význam takovýchto otázek si dovoluji podtrhnout parafrází názorů našeho předního filozofa, profesora Patočky. Další vzdělávání učitelů by mělo být zaměřeno především na jejich vlastní činnost a tou je vzdělávání, výchova. Vyjděme proto od Patočkova pojetí výchovy. Pedagogika jako nauka o výchově má podle Patočky za předpoklad určitou ideu smyslu života. Vychováváme-li k něčemu, vychováváme k takové formě života, která pro nás má cenu, takovou důležitost, že ji chceme udržet výchovou nejen pro sebe, ale pro celé společenství. Výchova a pedagogika tedy spočívá na jisté ideji smyslu života. Tyto hodnoty nejsou myšleny jako nějaké obecné ideje, ale jako všechno to, co představuje každodenní kulturu našeho praktického života. Pedagogika předpokládá určitý výklad světa a života v poměru k němu.

Patočkovu hodnocení výchovy a pedagogiky zní v současné době, kdy pedagogika a učitelská profese zápasí o odpovídající uznání svého významu, přinejmenším neobvykle. Povznesení výchovy a vědy o ní do úrovně vyhrazené filozofii, podtržení tohoto rozměru, který bývá při zdůrazňování

„řemeslných dovedností“ při transferu vědomostí jaksi opomíjen, by měli učitelé se sebevědomím vnímat jako specifiku své profese.

Patočka nezdurazňuje jen společenskou dimenzi výchovy, ale považuje za nezvratnou jistotu skutečnost, že výchovu řídí stát.

Důležitá je doba, kdy toto Patočka přednášel – byly to přednášky na odbočce Školy vysokých studií pedagogických v Táboře v zimním semestru 1938/39. Jednak to byla doba tragicky vypjatá a jednak zde byla návaznost na zkušenost s dvacetiletím státem prvorepublikového Československa.

Patočka odkazuje na skutečnost, že již v samotných začátcích výchovného myšlení první myslitel, který představil větší výchovný systém, tak učinil právě v souvislosti s problémem státu. V Platónově Ústavě je při koncipování spravedlivého státu jednou z dílčích úloh, které jsou tam probírány, otázka poměru státu k výchově.

Společenská dimenze výchovy je u Patočky rozebrána natolik, že jsme nuceni uznat, že filozofické uvažování o výchově samotné se nesmí dít tak, aby nerespektovalo společenský ráz, společenské začlenění výchovy. A toto je možná právě vhodným východiskem pro rozvedení odpovědnosti státu za výchovu a vzdělávání i při zvažování otevřenější společnosti, než jakou by nám prezentoval stát platónský. Patočkův důraz na společenský rozměr výchovy a vzdělávání je pro nás aktuální.

Současný stav a změny v institucionálním modelu DVU

Další vzdělávání učitelů je nepochybně součástí diskusí v oblasti vzdělávací politiky. Byla učiněna řada opatření na podporu DVU. Tato opatření byla však parciální, nebyla brána v úvahu komplexnost DVU a význam všech jeho rozdílných druhů, nebo nebyla problematika dalšího vzdělávání učitelů dostatečně rozvedena.

Zde publikované nákresy a komentáře k nim zdůrazňují skutečnosti, které považujeme za významné při koncipování institucionálního modelu a při určování cílů a obsahových priorit DVU.

1. Terminologie

Závažným problémem při zpracovávání koncepcí dalšího vzdělávání učitelů, profesního rozvoje, celoživotního vzdělávání apod., nebo při pojednávání o této oblasti vzdělávání se stává nejednotná terminologie, rozdílný výklad, zaměňování a nesprávné užívání jednotlivých pojmů.

Další vzdělávání učitelů není totéž jako celoživotní vzdělávání. Další vzdělávání je součástí celoživotního vzdělávání. Místo termínu další profesní vzdělávání je i v legislativě chybně užíván termín celoživotní vzdělávání.

Další vzdělávání učitelů řadíme tedy v celoživotním vzdělávání do vzdělávání dospělých jako další profesní vzdělávání.

Tab. 1: Pojem „celoživotní vzdělávání“

CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ (UČENÍ)				
vzdělávání dětí a mládeže			vzdělávání dospělých	
ucelené (formalizované) studium na školách: prezenční, distanční, dálkové, večerní, externí • základní vzdělání, vyučení v oboru, maturitní studium, VOŠ, bakalářské, magisterské, doktorské	vzdělávání a výchova v rodině	zájmové vzdělávání	vzdělávání dospělých v produktivním věku	vzdělávání seniorů: zájmové kurzy, akademie třetího věku, univerzity třetího věku

(Upraveno podle Palán, Z., 1997, s. 87)

Další vzdělávání učitelů můžeme roztrdit na různé druhy podle kritérií, která považujeme pro to které pojednání za významné. Níže uvedené dělení vychází z rozlišení podle závěrečné certifikace absolvovaného vzdělávání.

2. Návrhy resortního výzkumu „Podpora práce učitelů“¹

Základním tématem pro nás je další vzdělávání učitelů. Co dalším vzděláváním učitelů rozumíme? S odkazem na odbornou literaturu lze užít toto vymezení:

- vzdělávání skupin učitelů v praxi
 - koncipované na různých úrovních,
 - řízené, systematické a koordinované,
 - cílené na rozvoj školy a vzdělávání.

Další vzdělávání učitelů sleduje určité předem stanovené širší či specificky určené vzdělávací a výchovné záměry.

Resortním výzkumem byly zadány dva úkoly:

1. Charakteristika hlavních cílů a obsahových priorit programů dalšího vzdělávání učitelů a vychovatelů vzhledem k jejich diferencovaným rolím, funkcím a činnostem.
2. Konkretizace modelu infrastruktury se zvláštním zřetelem k úloze pedagogických fakult a pedagogických center.

¹ RV MŠMT ČR č. LS 20006/7, nositel projektu Pedagogická fakulta UK Praha, hlavní řešitelka E. Walterová, řešitelé dílčích úkolů V. Švec, J. Vašutová, J. Kohnová, 2000–2001. Uvádíme stručně několik návrhů z dílčího projektu č. 3, autorka J. Kohnová

Tab. 2: Pojem „vzdělávání dospělých“

VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH		
ucelené (formalizované) studium na školách: řádné studium prezenční, distanční, dálkové, večerní, externí, základní vzdělání, vyučení v oboru, maturitní studium, VOŠ, bakalářské, magisterské, doktorské • celoživotní vzdělávání umožňuje doplnit si tyto druhy vzdělání po celý život	další profesní vzdělávání realizované různými subjekty: podnik a další zaměstnavatelé, úřady, ministerstva, vzdělávací instituce, nadace, soukromé osoby	zájmové a občanské vzdělávání realizované různými subjekty: podnik a další zaměstnavatelé, úřady, ministerstva, vzdělávací instituce, nadace, soukromé osoby

Toto zadání bylo vedeno v několika souvislostech. Jednak měl výzkum formulovat činnosti učitelů s ohledem na probíhající jednání o zařazení učitelů podle připravovaného platového řádu, a to tak, že bude možné zdůvodnit zařazení do jednotlivých platových stupňů, dále pak upřesnit potřebné vzdělání pro různé funkce v rámci školy a navrhnout řešení pro možnost uplatňování „kariérního řádu“ a jeho propojení s profesním rozvojem učitelů. V neposlední řadě to bylo osvětlení úkolů nově založených pedagogických center a úloha pedagogických fakult při dalším vzdělávání učitelů.

Zdůraznili jsme, že primárním úkolem dalšího vzdělávání učitelů není jejich příprava pro „kariérní růst“² (což je navíc chybný výraz), ani pro různé „diferencované funkce a činnosti“, ale *rozvoj pedagogických kompetencí učitele pro vzdělávací a výchovné činnosti ve třídě*.

Současně však platí, že kvalitní pedagogická činnost učitele nemůže být izolována od celkové činnosti pedagogického sboru a celé školy.

Další vzdělávání zaměřené na školení pro specifické a diferencované funkce a činnosti ve školství je významné pro rozvoj školy a zkvalitnění pedagogických funkcí školy jako instituce.

² „Kariérní rozvoj (růst)“ nelze užívat, jedná se o dva odlišné pojmy „profesní rozvoj“, jehož součástí je DV, a „kariérní řád“, což jsou pravidla jak zohlednit profesní rozvoj při zařazení do platového stupně nebo při pověření určitou funkcí.

Tab. 3: Pojem „další profesní vzdělávání učitelů“

DALŠÍ PROFESNÍ VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ				
Kategorizace podle validity výstupní certifikace				
Certifikace s obecně závaznou platností			Osvědčení	
kvalifikační vzdělávání		normativní školení	průběžné další vzdělávání	
postgraduální studium	rekvalifikační vzdělávání	pro výkon činnosti	průběžné (kontinuální) prohlubování a obnova profesních kompetencí	
rozšiřující, specializační, rozdílové, funkční studium • doplňující pedagogické studium			kurzy a školení během učitelovy profesní dráhy	soustavná metodická a servisní činnost zařízení pro DVU a aktivity učitelů na úrovni okresů

Toto vzdělávání však musí stavět na prokázaných nadstandardních pedagogických kompetencích kandidátů pro tyto funkce. Proto je důležité při koncipování systému dalšího vzdělávání učitelů tuto skutečnost stále zdůrazňovat a neopomenout při zavedení komplexního programu školení pro specifické funkce, aby byla stále sledována kvalita programů rozvoje pedagogických kompetencí, aby bylo realizováno průběžné další vzdělávání zaměřené jak předmětově (oborově), tak i na problematiku pedagogicko-psychologickou, stejně jako na nové metody výuky, zavádění inovací a na proměnu klimatu školy. Proto je stále aktuální otázka učitelských atestací, zaměřených především na pedagogické kompetence (viz Vašutová, 2001).

Soubor funkcí jsme nesestavovali jako něco nově vytvořeného, vycházeli jsme z reálně existujících funkcí ve školách, které pouze nejsou v tomto smyslu zohledňovány. Jsou to např. výchovný poradce, uvádějící učitel, předseda předmětové komise, školní logoped, knihovník, okresní metodik, nejrozšířenější funkce – třídní učitel a řada dalších, celkem asi 40–50 různých funkcí. Východiskem a základním stupněm je pro nás činnost učitele ve třídě, což je ovšem činnost všech učitelů, je to první stupeň našeho rozlišení. Druhý stupeň je pedagogická činnost učitele ve funkci v rámci školy, ať pro žáky celé školy, nebo pro učitele-kolegy. Třetí stupeň představuje pedagogickou činnost učitele nad rámec školy na okresní, krajské i celostátní úrovni, ať již jako vzdělavatel učitelů, nebo expert v pedagogických

grémíích. Rozlišení na metodické a kurikulární činnosti je pomocné a není zcela přesné. Na jednotlivých stupních se tyto činnosti prolínají. Jako manažerské funkce jsou označeny funkce ředitele školy a zástupce ředitele, ale velmi se jim blíží funkce třídního učitele. I zde zdůrazňujeme, že se jedná o řízení vzdělávací instituce, že i tito pracovníci musí primárně dosáhnout požadovaných pedagogických kompetencí.

Typologie funkcí je dána:

- a) činnostmi, které jsou specifické pro danou funkci,
- b) kompetencemi, které daná funkce vyžaduje,
- c) dalším profesním vzděláváním, kterým se tyto kompetence získávají,
- d) praxí, která je předpokladem rozvoje základních profesních kompetencí získaných v přípravném studiu.

Tab. 4: *Typologie pedagogických funkcí v rámci školy a nad rámec školy*

	Funkce III. skupiny kurikulární činnosti	nad rámec školy	působení učitele
	Funkce II. skupiny metodické činnosti	v rámci školy	na žáky, na kolegy
Všichni učitelé – I. skupina kvalifikovaná pedagogická činnost na úrovni třídy		ve třídě	a na rozvoj školy
Typologie funkcí učitele v pedagogické činnosti celé školy			

Literatura

- PATOČKA, J. *Filosofie výchovy. Studia paedagogica 18*. Praha: PedF UK, 1997. ISSN 0862-4461.
- PALÁN, Z. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. DAHA, 1997. ISBN 80-902232-1-4.
- KOHNŮVÁ, J. Další vzdělávání učitelů se zřetelem k jejich rolím a funkcím. In WALTEROVÁ, E. (ed.) *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. Výstup projektu rezortního výzkumu MŠMT ČR č. LS 20007 „Podpora práce učitelů.“ Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001, 1. díl, str. 64–91, 143–154, ISBN 80-7290-059-5.
- KOHNŮVÁ, J. Další vzdělávání učitelů se zřetelem k jejich funkcím ve škole. In WALTEROVÁ, E. (ed.) *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. Výstup projektu rezortního výzkumu MŠMT ČR č. LS 20007 „Podpora práce učitelů.“ Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001, 2. díl, str. 36–42, s. 248, ISBN 80-7290-059-5
- VAŠUTOVÁ, J. Kvalifikační předpoklady pro nové role učitelů. In WALTEROVÁ, E. (ed.) *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. Díl 1. a 2. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2001.

KOHNŮVÁ, J. Současný stav a nový model dalšího vzdělávání učitelů. *Pedagogická orientace* 2003, č. 1, s. 53–58. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PhDr. Jana Kohnová, Ústav výzkumu a rozvoje školství, UK Praha, Myslíkova 7, 110 00 Praha 1